

TERMINOLOŠKI IN STILISTIČNI VIDIK POIMENOVANJA VERSKIH POJMOV V PROTESTANTIZMU IN OBDOBJU KATOLIŠKE PRENOVE

Oblikovanje terminoloških besednih zvez oz. večbesednih terminov se je v protestantizmu izkazalo za enostaven in priročen način poimenovanja verskih pojmov, ker le-ti odražajo hierarhična razmerja med njimi. Največ jih je izpričanih na področjih, kjer se katoliška in protestantska veroizpoved najbolj razlikujeta, npr. pri poimenovanju vere, vernika, verskega nasprotnika, institucije cerkve, krsta, maše, pokore. Pojavlja se vprašanje, katere besedne zveze lahko pojmuje kot terminološke, katere pa niso več niti terminološke niti stalne, katere so postale stilno zaznamovane, npr. *prava vera* »protestantska veroizpoved«, *prava krščanska vera*, *prava živa vera*, *prava stara vera*, *prava živa krščanska vera*, *prava ino trdna vera*, *apostolska ali jogrska prava izveličanska vera*, *lutrska vera*, in protipomenke: *falš vera* »katoliška veroizpoved«, *kriva vera*, *hudičeva vera*, *papeževa vera*, *papeška vera*, *zlodejeva ino falš hinavskih krščenikov vera* itn. Terminološka ali neterminološka raba se največkrat razkrije šele v sobesedilu, torej je besedilno in ne sistemsko zaznamovana. Zglede smo črpali iz katekizmov P. Trubarja (1550, 1555, 1575), J. Dalmatina (1580) in S. Krelja (1566). Še konec 17. stol., npr. v katekizmu M. Kastelca *Navuk christianski* (1688), se kažejo odmevi prizadevanj za rekatolizacijo notranjeavstrijskih dežel. Odražajo se tudi v krščanski terminologiji, npr. za pojem katoliške veroizpovedi se pojavljajo stalne besedne zveze: *prava vera*, *prava kristjanska vera*, *prava ino resnična kristjanska vera*, *resnična kristjanska vera*, *prava ino resnična vera*, protestantsko veroizpoved označuje stalna zveza *neprava vera*.

protestantizem, protireformacija in katoliška prenova, liturgični termini, terminološke besedne zveze, Primož Trubar, Matija Kastelec

During the Protestant Reformation, the formation of terminological phrases, i.e., multi-word terms, proved to be a simple and convenient method of naming religious concepts, as they reflect hierarchical relationships between them. The phrases are most numerous in the areas where the Catholic and Protestant faiths differ the most, e.g., in the terms for faith, believer, opponent of religion, ecclesiastical institutions, baptism, mass, and penance. This raises the question of which phrases can be considered terminological and which are neither terminological nor set, which are stylistically marked, e.g., for »Protestant faith« *prava vera* »true faith«, *prava krščanska vera* »true Christian faith«, *prava živa vera* »true living faith«, *prava stara vera* »true old faith«, *prava živa krščanska vera* »true living Christian faith«, *prava ino trdna vera* »true and firm faith«, *apostolska ali jogrska prava izveličanska vera* »Apostolic true redemptive faith«, *lutrska vera* »Lutheran faith«; for »Catholic faith« antonyms are used, e.g., *falš vera* »false faith«, *kriva vera* »wrong faith«, *hudičeva vera* »devil's faith«, *papeževa vera* »the Pope's faith«, *papeška vera*, »Papal faith«, *zlodejeva ino falš hinavskih krščenikov vera* »the devil's and false faith of hypocritical Christians«. Terminological and non-terminological uses are usually revealed in the context. The examples were taken from Trubar's

Catechisms (1550, 1555, 1575) and one each of Dalmatin's (1580) and Krelj's (1566) Catechisms. As late as the end of the 17th century, e.g., in Kastelec's Catechism *Navuk christianski* (1688), there are resounding efforts for re-Catholization of the Inner Austrian provinces. They are reflected also in the Christian terminology, in the set phrases used for the concept of Catholic faith, e.g., *prava vera* »true faith«, *prava kristjanska vera* »true Christian faith«, *prava ino resnična kristjanska vera* »true and real Christian faith«, *resnična kristjanska vera* »real Christian faith«, *prava ino resnična vera* »true and real faith«; for the Protestant faith the set phrase *neprava vera* »incorrect faith« is used.

Protestantism, Counter-Reformation and Catholic revival, liturgical terms, terminological phrases, Primož Trubar, Matija Kastelec

1

Znano je, da se je v obdobju oblikovanja protestantske verske reformacije v petdesetih letih in tudi njenega razcveta na Slovenskem v osemdesetih letih 16. stol. utrdila institucija slovenske protestantske cerkve, pisci so v polnem teku prevajali in prirejali osnovne verske priročnike, prevedli celotno sveto pismo in napisali slovnico slovenskega jezika, vzporedno pa je potekala katoliška reformacija (augšburški verski mir, 1555). Ni ju bilo mogoče časovno ločiti, ker sta obstajali druga ob drugi. V notranjeavstrijskih deželah sta imeli nekoliko drugačno dinamiko medsebojnega soobstajanja kot drugod (Rajšp 1994: 203–209). Literarni zgodovinarji to obdobje največkrat imenujejo protireformacija, katoliška verska obnova oz. prenova in barok.¹

1.1

Iz protestantskega knjižnega izročila smo izvedeli za izdajo prvega katoliškega *Pacherneckerjevega katekizma* (1574), ki je žal izgubljen. Na podlagi nekaterih ohranjenih rokopisov iz katoliških krogov (Kidrič 1929–1938: 90–103) je znano, da je katoliška akcija dosegla vrh na prelomu 16. in 17. stol.² Protireformacijske verske komisije so svoje delo opravile do leta 1600: uničevale so knjige, protestantske božje hrame so spreminjale v katoliške; preganjano in nazadnje izgnano je bilo tudi plemstvo, ki ni hotelo sprejeti katoliške vere (1628).

1.2

Velike spremembe so vplivale tudi na usodo slovenskega knjižnega jezika v 17. stol. Ob upoštevanju kulturnozgodovinskih podatkov, da naj bi razvoj po smrti škofa Hrena zastal, je vidno, da so katoliki začasno prekinili le izdajanje tiskov (Pogorelec 1994: 553). Jezikoslovci in literarni zgodovinarji so ugotovili, da se je kljub nezaupanju do protestantske knjige in jezika, ki se je uporabljal v njih, slovenski jezik

¹ Kritičen pregled periodizacije dobe od prve knjige v slovenskem jeziku do srede 18. stol. je predstavil J. Koruza (1991: 99–107). Poimenovanja za književno označbo dobe so najbolj nihala za opredelitev obdobja med protestantizmom in razsvetljenstvom (Pogačnik 1994: 667–675).

² B. Pogorelec (1994: 554) je menila, da se je predprotestantsko knjižnojezikovno in pisno izročilo koroško-gorenjske različice mimo protestantskega izročila obdržalo v naslednja obdobja in na prelomu 18. v 19. stol. polagoma dokončno izrinilo nekatere glasovne lastnosti protestantske jezikovne norme.

v cerkvenem življenju tudi v 17. stol. ohranjal in utrjeval. S protestantskim knjižno-jezikovnim izročilom katoliški duhovniki tudi niso povsem pretrgali, saj je znano, da so uporabljali Dalmatinsko *Biblio* iz 1584 (protestantski uvod so iztrgali iz knjig). Kot se je protestantska cerkev morala odmakniti od tradicije katoliške cerkve, je tudi prenovljena katoliška cerkev želela prekiniti s protestantskim ideološkim, verskim in knjižnojezikovnim delovanjem. Prepletanje, konfrontacija, včasih prikrit, drugič pa na besedni ravni prav žolčen boj med obema krščanskima cerkvama se najprej kaže v protestantskem tisku, nadaljuje pa se v katoliških delih še stoletje po izidu zadnje protestantske knjige.

1.3

Jezikoslovna analiza besedilnih virov mlajših piscev, ki smo jih zajeli v analizo, je namreč pokazala, da so se protireformacijski duh ali vsaj njegovi odmevi nadaljevali tudi v naslednje obdobje, barok, kakor so ga raziskovalci imenovali zaradi značilnosti tedanjih nabožnih (Koruza 1991; Orožen 1989, 1996; Pogačnik 1968, 1998) in prvih posvetnih besedil (Koruza 1993). Ugotovitev temelji na jezikoslovnih dejstvih: opira se na opažene posebnosti oblikovanja katoliških verskih terminov tega obdobja in na pojav številnih neterminoloških poimenovanj verskih pojmov. Ta raziskovalni vidik se mi zdi zanimiv, kajti gre za popis in ovrednotenje pomembnih »jezikoslovnih dokazov«, ki obdobje katoliške verske preнове časovno širijo v konec 17. in začetek 18. stol.

2

Najprej se je treba na kratko ustaviti pri protestantskih piscih, ki so si zastavili težko nalogo oblikovati slovensko protestantsko terminologijo. Postopke tvorbe so v zadnjem času raziskovalci natančno analizirali, npr. Novak (2004, 2007), Orožen (1996), Rajhman (1977), Legan Ravnikar (2008). Izmenjavale so se različne možnosti: od prevzemanja, (dobesednega) prevajanja z ustreznici, ki so se oblikovale s terminologizacijo splošnih izrazov (oženje, širitev pomena, metafora, metonimija), prek besedotvornih postopkov do ustvarjanja večbesednih terminov oz. terminoloških besednih zvez. Posebno pozornost bomo posvetili zadnji možnosti, in sicer poimenovanju verskih pojmov z večbesednimi izrazi. To je bil zelo razširjen postopek tvorbe protestantskih terminov, ker je enostaven, ker že na prvi pogled definira novo vsebino obstoječih krščanskih terminov in obenem odraža hierarhična razmerja med pojmi znotraj terminološkega sistema.³

2.1

Novonastale terminološke besedne zveze so bile po večini zveze z levimi prilastki, kot *pravi*, (naš) *stari*, *čisti*, *evangeliski*, in tradicionalnimi krščanskimi

³ O značilnostih tvorbe terminoloških besednih zvez oz. besednozveznih terminov v krščanski terminologiji od 16. do 19. stol. gl. Legan Ravnikar (2008: 103–115).

termini v odnosnici. Največja ideološka razhajanja so izpričana pri poimenovanju katoliškega oz. protestantskega vernika, verskega oz. ideološkega nasprotnika, institucije cerkve, verskega obredja in pri poimenovanjih za temeljne krščanske pojme: *božja beseda*, *božje peršone* v sveti trojici, *evangelium*, *grevenga*, *krščenic*, *kristjan*, *krst/krščovanje*, *krščanstvo*, *ljubezen*, *maša*, *obhajilo*, *pokora*, *prerok*, *služabnik*, *služba*, *svetnik*, *vera*, *verni*, *vuk/navuk*, *vupanje*, *zapovedi*, *življenje* oz. *život*. Za protestante in prvo katoliško knjižno dobo so značilna številna, tudi neterminološka poimenovanja, npr. po kakšni tipični lastnosti (metafora), in so bila dostikrat stilno zaznamovana. Pri postopku terminologizacije oz. pri ustvarjanju novih protestantskih terminov je bilo odločilno razlikovalno pojmovanje posameznih verskih pojavov. Razlike na pomenski ravni termina so največkrat razvidne iz sobesedilne rabe, eksplicitno pa se izražajo prav s tvorbo terminoloških besednih zvez.⁴ V mislih imamo razlike, ki jih lahko odkrije jezikoslovec (glavne ali uvrščevalne pomenske sestavine), posebne ali razločevalne pomenske sestavine je bolje prepustiti bibliacistični znanosti. Iz odlomkov posameznih protestantskih del je vendarle mogoče razbrati tudi natančno teološko sporočilo o razlikovalni vsebini najpomembnejših krščanskih terminov. Njihov pomen ne sega iz okvira biblijskih besedil, npr. v teoloških razpravah *TIGA NOVIGA TESTAMENTA ENA DOLGA PREDGVVOR* P. Trubarja (v TT 1557), *ANTITHESIS INV RASLOZHENIE* S. Krelja (v KB 1566), izbranih odlomkih iz TO 1564, predgovoru k DB 1584, agendah (DAg 1585, iz TC 1575) in v nekaterih katekizmih (DC 1580, TC 1550, TC 1555). Večbesedne termine lahko po skupnih lastnostih klasificiramo v tri skupine.

2.1.1

Obstajajo terminološke besedne zveze, ki pri protestantih ohranjajo enako izrazno podobo, le sobesedilo opozarja na novo opredelitev pomena, npr. *dobra dela*. V konkretni rabi stalna zveza funkcionira le v protestantskem pomenu, lahko se kopirajo prilastki ali pojavijo sopomenke: *prava dobra dela*, *dobra dejanja*, *dela pravice*, *dobro*, *službe* (DC 1580, 106–107).

2.1.2

V posebno skupino se uvrščajo termini, ki so na temelju prejšnjega dobili nov pomen, vendar v skladu s pojmovanjem protestantov: *kaplan*, *far*, *farmošter*.⁵ Sčasoma so se oblikovali sinonimi, npr. *pridigar* namesto *farmoster*, *večerja Kristuseva* in *služba božja* namesto *maša* (Novak 2004: 141). Raba prilastkov je nihala, ker poimenovanje za dani verski pojem ni bilo ustaljeno. Za protestantski obred v cerkvi so se oblikovale terminološke sopomenske zveze, npr. *prava maša*, *pravo obhajilo*,

⁴ V predknjižnem obdobju oz. pismenstvu so krščanski termini funkcionirali v govornem, javni besedi pri cerkvenih obredih ob latinski liturgiji (osnovni molitveni obrazci, splošna spoved, odlomki pridig, cerkvene pesmi). Tedaj se je razvijala zgodnja naddialektalna oblika jezika. Da je srednjeveška katoliška tradicija obstajala, nam dokazuje tudi razširjenost postopka tvorbe večbesednih protestantskih terminov.

⁵ Prim. *stariši pridigar ali farmošter*, *škof ali višji far (ali pridigar)*, *škof ali pastir*, *far ali izpovednik*, *služabnik ali pridigar*.

gospodova večerja, sveta večerja, Kristuseva večerja, večerja Kristuseva : antikristusova maša (Krelj). Poglejmo si medsebojne izmenjave zglede v besedilu:

TE IESVSEVE Befede, skaterimi ie on to fuio *Vežherio* (to *prauo Masho*) poštavil (TA 1566, a 6b). Mi imamo hti *praui Mashi*, tu ie hti *Vežheri Criřtuřeu* perřtopyti. (TC 1567, B4 b.) OD SAKRAMENTA SVETIGA TELESIA Tu ie od *Vežherie* inu od *MASHE* [...] (Evangeliski, op. avtorice) uzchio, veruio inu řposnaio, da ie Iesuř nařh Gofpod eno *Vežherio* pořtavl inu řam obħaial, řapovedaiozh, da ře ima taku do řodniga dne derřhati inu obħaiati. (KB 1566, G4 b.) (Papeshki řarij, op. avtorice) řveti Sakrament dile na dva della alli řtuka. Edan imenuio *Mařha*, Edan pag *Vežherio* alli *Obħailo*. (KB 1566, G5 b.)

2.1.3

Pri naslednji mořnosti krřćanski termin obdrži oznaćevanje prejšnjega pojava, dodatno pa pridobi slabřalni pomen (Novak 2004: 141). Stilno zaznamovana raba je razvidna iz sobesedila, npr. poimenovanja za nosilce funkcij v cerkveni hierarhiji: *řarizej, menih, nuna, papeř, řkof*. Pejorativna raba nekaterih tradicionalnih katoliřkih terminov je v protestantskih besedilih pogosto izrařena:

O Vi molzhezhi přy, vi hudi boři reuni, prekleti, hudizheui *Fary* inu *Menih*, kir vi taku řa volo vashiga řmerdezhiga trebuha, timu Sludiu, nega touarishem inu slushabnikom, te boge preprořte ludi, inu te vashe Ouzhice puřtite řepelati, Timu Sludiu řto pravo beřfedo Boshyo, inu řtem Cateħifmom, ne řtoyte řuper. (TC 1575, 204.)

Znaćilna pomenska řiritev oz. dodajanje novih pomenov ustaljenemu terminu se npr. kaře pri zgledu *řkof*. »Visokemu katoliřkemu verskemu dostojanstveniku« sta se pridruřili dve novi pomenki: »Kristus« in »protestantski pridigar« (Legan Ravnikar 2008: 22).

2.2

Nekateri katoliřki termini so se razdelili v dve enoti, ki sta si v antonimnem pomenskem razmerju (Novak 2004: 141). Iz enega termina sta nastala dva: star termin se je ohranil kot odnosnica dveh novih besednozveznih terminov. Za razloćevanje pomenov ni bilo potrebno neposredno besedilno okolje; dovolj zgovoren je bil že čas nastanka besedila ali ime pisca. Iz obravnavanega gradiva lahko izloćimo precej tovrstnih zglede, npr. za poimenovanje vernika: *brumni zastopni krřćeniki, dobri krřćeniki, dobri preprořti krřćeniki, pokorni krřćeniki, pravi krřćeniki, (mi) verni krřćeniki, verni pravi krřćeniki, verni zastopni krřćeniki, zastopni krřćeniki* »protestantski verniki«: *falř krřćeniki, falř hudi krřćeniki, hinavski krřćeniki, nezastopni krřćeniki* »katoliřki verniki«. V sobesedilni rabi se razvrřćajo v (ne nujno sinonimnih) nizih, v t. i. dvojnih in trojnih formulah (Pogorelec 1972: 307–308; Ahaćić 2007: 302–304):

Inu timu řamimu [...] daio Pryzho Vři Preroki, de vři ty kir vnega Veruio, prymeio tu odpurřhane tih Grehov skurři nega Ime. Inu leta řami Vuk inu Vera, lozhi te *prau*e *Verne kerřzhenike* inu *otroke Boshje*, od tih *Neuernih inu falřh hynauřkih kerřzhe*

nikou. Ty otroci Boshy, ty fe troshtaio tiga famiga faslushene Iefufeuga, inu terdnu Veruio, de fo le fa tiga volo, po Boshy bogati rifnizhni inu ftonouiti oblubi, vti Gnadi inu milofiti Boshy, nishter ne zbiulaio na nih Ifuelizhanu. [...] Ty Neuerniki pag, inu vfi falsh nesaf topni inu Hynauski kerfzheniki, Ty hote f uieimi laf tnimi dobrimi delli, faslushiti te odpuske inu ta nebef fa. (TT 1557, z 4b.)

2.2.1

Antonimna pomenska razmerja so bila med termini precej razširjena, ker odražajo krščansko dvopolno razumevanje sveta in življenja. Zastopana so tudi pri razločevanju protestantskih terminov od katoliških. Naj naštejemo nekaj zgledov, ki so si v opoziciji: *pravi škofi, brumni škofi, stari škofi, sveti škofi : papeževi škofi, rimski škofi; lutrski farji : ajdovski farji, papežovi farji; stari pridigar, pravi božji krščanski pridigarji, pravi krščanski pridigarji, pravi pridigar, lutrski pridigar : falš pridigar; služabniki Kristusevi : antikristovi služabniki; pravi navuk, pravi krščanski navuk, pravi vuk božji : falš krščanski vuk, antikristov vuk, papežev vuk, kecarski vuk, krivi vuki; prava vera, prava izveličanska krščanska vera, prava izveličanska ino stanovita vera, prava krščanska vera, prava stanovita vera, prava stara vera, prava stara vera krščanska, stara prava božja vera, prava živa vera, prava živa krščanska vera, prava (ino) trdna vera, evangeliska vera, lutrska vera, jogrska vera (tudi »molitveni obrazec apostolske veroizpovedi«, v istem pomenu prim. *jogrska otročja kratka vera*), apostolska ali jogrska prava izveličanska vera : kriva vera, kriva nova vera, nova falš vera, kriva hudičeva malikovska vera, falš vera, falš papeška vera, hudičeva vera, zlodejeva vera, zmotna vera, papeževa vera, papeška vera (opisno: *falš hinavskih krščenikov vera*). Protipomenske zveze z levimi prilastki, ki imajo pozitivno konotacijo, npr. *brumen, izveličanski, trden, živ*, in tistimi z negativno konotacijo, npr. *ajdovski, antikristov, hinavski, hudičev, kecarski, zmoten*, so rabljene ekspresivno in priložnostno. Iz sobesedila je razvidno, da so se terminološke besedne zveze v razlagalnih, zlasti bolj polemičnih odlomkih determinologizirale.⁶*

Sakai oni (rimski škofi ino korarji, op. avtorice) fo S. Euangelia, *praviga Vuka Boshyiga, prave Vere* inu *pravih Boshyh slushbi*, ozhiti sourashniki, kir fo vnemilofiti Boshy, Vpani inu v prekletyu. (TO 1564, 69b.) Sem tudi vletih buquizah vti dolgi Pridigi od fazhetka te *Stare* inu *Noue*, te *prave* inu *krive Vere*, od *Stariga* inu *noviga kerszhouana, Obhayla*, od *prauiga* inu *kriviga*, od *nouiga* inu *Stariga zhefzhena te Diuice Marye inu vseh Suetnikou*. (TC 1575, 17.) Ta *prava Vera* pag ie leta, kadar Boga f namo, shnega f tanum vti S. Troyci, inu to nega skriuno volo, f uit, odlozhene inu naprei v f etie, de on hozhe v f akimu zhloueku, nega v f e grehe f abf ton, is milofiti, fa volo te pokorszehine inu faslushena nega Synu Iefufa Criftufa,

⁶Determinologizacija se razume v smislu pomenskega posploševanja izhodiščnega termina z uporabo v bolj splošnosporazumevalnih in nespecializiranih besedilih (Žele 2004b: 77). Avtorica je ugotavljala tudi vzajemno povezanost besedilne tipologije in pomenskosti besedja oz. postopka terminologizacije in determinologizacije glede na besedilne vire (2004a: 134–137).

Gofpudi inu Ohranenika nashiga, aku pokuro dei inu vnega Veruie, odpuſti. (TC 1575, 301.) Ty drugi pag to *prauo vero* reſdiraio, preobrazhuio, doli tareio, inu to *kriuo*, *hudizheuo* inu *Malikousko Vero*, falſh ſluſhbe nareiaio inu gori ſtauio. (TC 1575, 235.)

2.2.2

V svoji verski gorečnosti so protestanti verske nasprotnike imenovali tudi z drugimi izrazi, bodisi nevtralnimi, največkrat pa s stilno zaznamovanimi, s čimer so dosegli zaželen sugestiven učinek na bralca oz. poslušalca, npr. *antikristi*, *ajdi/hajdi*, *falſh preroki*, *ferdamanilferdamnani*, *hinavci*, *hudi*, *hudobni*, *hudičevi otroci*, *iškarijoti*, *kecarji*, *maliki* oz. *ajdovski maliki*, *nepokorni*, *neverni*, *neverni ljudje*, *neverniki*, *nezvesti*, *ofertni*, *papežniki*, *papisti*, *zlodeji*. Prave »protestantske« vernike so velikokrat poimenovali po metonimičnem (npr. zamenjava lastnost človeka : človek) ali metaforičnem pomenskem prenosu (npr. sorodstveno razmerje), z enobesednim (konverzija) ali večbesednim leksemom, npr. *duhovski bratje*, *brumni*,⁷ *nebeški erbi/erbiči*, *božje krdelce*, *krdelce Kristusovo*, *nazareji*, *otroci božji*, *ovčice božje*, *pohlevni*, *pokorni*, *pravični*, *ravenerbiči nebeškega blaga*, *Adamovi sinovi*, *(pravi) verni*, *zvesti*:⁸

Satu fe imamo mi kerszheniki, kir ſmo *Otroci Boshy*, vmei febo *duhouski bratie*, is ſerza lubiti. (TC 1575, 101.) Inu nas gori vſeti skuſi to vero Viefuſa, Inu sa lube *Otroke*, *Synuuue*, *shzhere* inu *Erbyzhe tiga vezhniga nebeskiga blaga inu vefſelia*, imeiti inu dershati. (TO 1564, 13 a.) Inu de on tu tuie lubu *kardelce*, kir ie skuſi to kry tiuga Synu Iefuſa Criſtuſa Gofpudi nashiga, taku dragu kuplenu inu odreshenu, ſtauio Iſuelyzhansko inu riſnizhno zhiſto beſſedo, po tui ſueti dobri voli inu dopadenu, bo mogel paſti, vishati inu napelouati. (TO 1564, 77a.)

2.2.3

Po pričakovanju so protipomenske tudi zveze, pri katerih v prilastkovni funkciji prevladuje pridevnik *pravi/-al/-o*, nasprotni pol pa je poimenovan z ustaljenim katoliškim terminom, npr. *prava grevenga* (»prava žalost inu grevenga« pri Trubarju) : *grevenga*; *pravi krstlkrščovanje* : *krstlkrščovanje*; *prava pokora* : *pokora*; *prave pridige* : *pridige*; *prava spoved* : *spoved*; *pravi ofer* : *ofer*; *pravi svetniki*, *vsii svetniki* (»to je pravi krščeniiki«) : *svetniki*; *prava božja služba*, *pravi vučenik*, *pravo sveto življenje*, *pravi božji strah*, *pravo celo zavupanje*, *prava ljubezen proti Bogu*. Navajamo zglede z različnimi opredelitvami termina *svetnik*:

⁷ Trubar je želel z izrazom *bruma*, *brumen* uvesti v teološko terminologijo pojem protestantske pobožnosti, to je posameznikovega odnosa do Boga. Pravi krščanski človek je *brumen* »dober, pošten, pobožen«, kot vernega človeka ga označuje lastnost *bruma* (Rajhman 1977: 118).

⁸ Pri katoliških piscih 17. in začetka 18. stol. so prav tako znana skoraj identična poimenovanja za katoliškega vernika, kot *erbiči/nebeški erbiči*, *otroci božji/božji otroci*, *ovčice/Kristusove ovčice*, in tvorjenke po konverziji, npr. *bogaboječii*, *brumni*, *krotki*, *mirmi*, *pohlevni*, *pokorni*, *pravični* (Legan Ravnikar 2001/02:152).

Inu kadar fe klyzhe na te *Suetnike*, koker vti Salui Regini, Vmarij Mater Gracij, inu vdruhuh Peifnih od Menihou sloshenih vti Cerqui poye, Tu ie enu ozhitu Aydousku Malykouane. Is tih *Suetnikou*, koker ty Aydi is ludy, Boguue delaio inu ftauio. Kai fe pag od tih *prauih Suetnikou* ima dershati, koku fe imaiio poshtouati, inu od nih Pridigati, Tu ima vlag f atopen Pridigar veiditi, inu druge ludy vuzhiti. (TO 1564, 51 b.) Inu S. Peter. 1. Pet. 2. prau: Vi fte tu Kraleuu Farftuu. Tukai on gouori od cele Cerque, de vfi *Svetniki*, tu ie, *prau Kerfzheniki* fo od Buga htimu Farftuu pofhtauleni, kadar oni od te Gmaine htaki slushbi bodo poklyzani inu poterieni. (TO 1564, 71 a.) Skufi tu iftu fe oni Cristufeue brume, pravice inu fvetufi dileshni fture, is velikih Greshnikou, *prau Suetniki* inu lubi *Otroci Boshy* rataio inu pofhtano, Inu skufi tako Vero dobe S. Duha, ta ifti nih ferza preminuie, obrazha inu naklane na vse dobru. (TC 1575, 88–89.) *Suetniki* fo tudi, koker vfi *prau kerfzheniki*, Nefo Boguui, nom htimu Nauuku, pildu in Exemplanaprei pofhtauleni, De mi tudi koker oni, fe fto Vero inu pokorszhino dershimo. (TC 1575, 207.)

Pravo romanje so protestanti razločevali od romanja »k tem svetnikom ino knim cerkvam« in so ga zaničevalno poimenovali z zloženkami *skrižihojenje* in *skrižiokolihojenje*: »Rumati, okuli hoditi, pridigouati ta S. Euangeli, *prau Pridige* poslushati, *prou obhaiati*, *kerftiti*, *moliti*, htakim Boshym slushbom od dalezh hoditi, ie tu *prauu Rumane*.« (TC 1575, 519.)

2.2.4

Poleg najpogostejšega *pravil-al-o* je tudi prilastek *stari* »prvotni« z antonimi *falš*, *krivi*, *novi* kazal na rabo termina v protestantskem pomenu, npr. *stara maša*/*mašovanje*, *prava maša Jezusova*, *prava stara Kristusova maša*, *prava stara krščanska maša* : *norska maša*, *falš maša*, *papeška maša*, *malikovske maše*, *malikovske papežove maše*; *božje službe te stare krščanske vere* : *papežnikove božje službe*; *stari sveti krst/krščovanje*, *stara krščovanje* : *krivi krst*, *coprski krst*, *papeški krst*, *papežovo krščovanje*, *novo krščovanje*; *stara ino pravo obhajilo*, *maša*, *to je to pravo obhajilo ali sveta večerja Kristusova* : *krivo obhajanje*, *falš obhajanje*. Levi prilastki, kot *coprski*, *malikovski*, *norski*, *papežev*, *papeški*, *papežnikov*, izkazujejo stilno zaznamovano rabo večbesednih poimenovanj. Večbesedni krščanski termin se determinologizira v polemični konfrontaciji protestantskih piscev s katoliškim naukom, liturgijo, pravovernostjo ter ravnanjem katoliških duhovnikov in vernikov:

De ta *Kerft* ie ena Boshya Ceremonia, inu en Sacrament, skufi kateri bomo mi tiga nashiga poklyzane, de fmo Otroci Boshy, faguishani, Inu de fmo poffeli inu pryeli tu vezhnu nebesku blagu. (TO 1564, 86b.) Obtakim nashimu *kerszhouanu*, ne more oben zhlouik na fueitu, po rifnici kai fuper rezhi, oli fprizhati, de bi tu iftu kriuu oli kezarsku bilu. (TC 1575, 164–165.) *Papeshouu kerfzhovane* inu *Mashouane* ie pul Iudousku inu Aydousku: Ti nef atopni slipi Papefhniki fo dofti rizhy, od Iudoufkih pofhtau, kir fo vtim kerfzhanftui od Iefufa inu od nega Iogrou gori vfdignene inu fauershene, fpet vtu kerszhanftuu perprauili. (TC 1575, 166.)

2.3

Zanimiv je svojilni zaimek *naš* v vlogi prilastka, kajti pomen večbesednega termina natančno opredeli, npr. *naša dobra dela, naše božje službe, naša prava stara krščanska vera, naše obhajilo ino mašovanje, naša vera*.⁹ Redkeje je bil v rabi prilastek *čisti*, npr. *čisti evangeliski navuk* »protestantska veroizpoved«, in *božji* v opoziciji do *papežov*, npr. *božji žegen, žegen božji : papežov žegen*. Nizanje dveh ali več prilastkov ali pari dveh sopomenskih ali stopnjujočih se terminov so bili povsem običajni:

OD OBHAYLA, *STARiga Prauiga Luterskiga Mashovane*. *TV nashe obhaylu inu mashouane*, kir pres tiga mashniga guanta inu zha'i pres koratla, fgonena, pres fuezh, kadyla, kropyla, Cryshana, obrazhana, iftegnouana, Altarie kushouane, inu zhudniga, norskiga ispazheniga kauklane, le per tei pridigi inu molitui. (TC 1575, 169.)

3

Prelom na ideološki ravni se v protireformaciji in obdobju katoliške verske prenovе v 17. in prvi polovici 18. stol. kaže tudi v terminološkem besedju, in sicer pri večbesednih krščanskih terminih.

3.1

V šeststo strani obsegajočem katekizmu v obliki pogovora med očetom in sinom M. Kastelca *Navuk christianski* (1688),¹⁰ ki med drugim na 70 straneh vsebuje še *Podvuzhenie eniga luterskiga ali kalvinish ali sicer eniga smamleniga nesastopniga christiana*, lahko zasledimo značilen postopek tvorbe večbesednih katoliških terminov, ki imajo »omejen rok trajanja«. Iz srednjeveške katoliške tradicije znanim liturgičnim terminom so v stoletju po zatrtju protestantizma zaradi težnje po povsem nedvoumni rabi pisci dodajali leve prilastke. Na novo so tvorili terminološke besedne zveze za poimenovanje tistih verskih pojmov, pri katerih je v primerjavi s protestanti prihajalo do največjih razlik. To so bile stalne besedne zveze s prilastki: *pravi/-a/-o, stari, sveti, resnični, katoliš, katoliški, kristjanski, naš*, in z antonimi: *lutrski/lutrski, falš, nepravi*. Mejo med terminološkimi in neterminološkimi poimenovanji izkazuje šele konkretna raba v sobesedilu, čeprav za nekatere zveze lahko že vnaprej predvidevamo, da niso bile ne stalne ne terminološke. Tovrstni večbesedni izrazi so bili »obremenjeni« s sovraštvom, prezirom, zaničevanjem, jezo in nestrinjanjem. Ekspresivna raba terminov pa seveda razrahlja njihovo definirano

⁹V zvezi s trditvijo, da pridevniška beseda v levoprilastkovni zvezi ne more biti zaimenska (Vidovič Muha 1988: 87), imamo v mislih nekatere izjeme. Kot terminološka se je stalna zveza *naš gospod* »Jezus Kristus, druga oseba v sveti trojici« prvikrat potrdila že v Brižinskih spomenikih in velikonočni pesmi iz Stiškega rokopisa ter zveza *gospod naš* v Celovškem in Starogorskem rokopisu.

¹⁰Leta 1685 je Kastelec izdal neohranjen *Kratki zapopadek potrebnih katoliških naukov* (Smolik 1991: 16).

pomensko strukturo in predpisano rabo ter izzove determinologizacijo. Nizanje sopomenskih, blizupomenskih ali stopnjujočih se prilastkov se je uveljavilo pri katoliških piscih kakor pred stoletjem in več pri protestantih. Kot retorično stilno sredstvo je bilo znano že v starih latinskih spisih (Ahačič 2007: 301). Sobesedilo torej določa pomen konkretnih besednih zvez, npr. *prava vera*,¹¹ *prava kristjanska vera*, *kristjanska prava vera*, *prava ino resnična kristjanska vera*, *prava ino resnična vera*, *resnična kristjanska vera*, *katoliška vera*, »ta katoliška vera je ta prava vera« : *neprava vera*. Institucija katoliške cerkve je bila poimenovana z različicami: *prava katoliška cerkov*, *prava Kristusova cerkov*, *prava kristjanska cerkov*, *prava Kristusova katoliška cerkov*, *prava sveta katoliš cerkov*, *prava stara katoliška cerkov*, *prava cerkov Kristusova*, *gmajn prava kristjanska cerkov*, *stara vsa gmajn kristjanska cerkov*, *resnična katoliška cerkov*, *resnična vsa gmajn Kristusova cerkov*, *sveta kristjanska cerkov*, *resnična cerkov Kristusova*, *resnična gmajn kristjanska cerkov*, *sveta katoliška rimska cerkov*, *stara rimska katoliška cerkov*, *stara katoliška cerkov*, *stara katoliška rimska cerkov*, *naša katoliška cerkov*, *naša sveta katoliška cerkov* : *lutrška cerkov*. Podobno velja za termina *navuk* in *vuk*, npr. *pravi Kristusov vuk*, *katoliš vuk*, *pravi navuk*, *kristjanski navuk*, *kristjanski katoliški navuk*, *kristjanski katoliški resnični navuk*, *sveti kristjanski katoliški navuk* : *lutrski vuk*, *lutrski navuk*, *falš navuk*. Razločevalni pomen razreši sobesedilo:

Od teh narimenitnih hih fhtukou te Chriřtianske vere. [...] kakòr slafći Búg Ozha en fřvarnik vřih rizhy, Búg Syn en odréřhenyk tega pregréřhniga řvitá, inu Búg Sveti Dúh en trořhtar vřih brumnih inu vernih Chriřťianou, katere on pořvety vřti *pravi Catholiski Cerqui*. (KNC 1688, 39–40.) Tú prizhovanie te řtare gmajn Catholiske Cerque, ali vřiga Chriřťianřtva; Takú, de kar tá *prava Chriřťianska Cerkou* veruje, letu je G. Búg resodil, inu ie tá *prava Vera*. Kar tá *prava Chriřťuřova Cerkou* savershe, tujřtu nei tá *prava vera*, od Chriřťuřa nei resodivena. (KNC 1688, 496.) PRAXIS CATHECHISTIKA, Tu je: Enu préprořtu inu nuznu govorjenie, vřmej enim Ozhetom inu nřegovim Synom, od te *prave Vere* inu od *Chriřťianskiga Catholiskiga řiřnizhniga navuka*. (KNC 1688, 1.) [...] per kakerřnim snaminie ře more posnati en *pravi Catholiski Chriřťián*? [...] inu de ře on ogniva vře kezarie inu smote, katere ty ozhaki inu vuzheniki *S. Catholiske Cěrque* osnanujózř savershejo inu ferdamajo. (KNC 1688, 14.) Od kedai moremo my letú veiditi, kar je G. Búg resodil? Letú my moremo veiditi, en deil is Boshyga řvetiga piřma, en deil pak is prizhovanía te vře *gmajn prave Chriřťianske Cerque*. Sakai ti pravish, en deil is řvetiga piřma, neili řvetu piřmu nam sadofći, de my is tegaiřtiga moremo snati, kai ře ima verovati? Nei sadofći: sakai narpoprei imash veiditi, de nei vře sapiřřanu tú kar je Chriřťus vuzhyl. Hř drugimu, tudi vři ne sařtopio tega řvetiga piřma, kakòr bi ře jmélu sařtopiti. Hř tretimu tú řvetu piřmu ře more vřmnogitero visho resloshiti. My ti Catolish islagamo ene beřřéde S. piřma vř eno visho: ty Lutrish vř drugo visho: ti calvinish vř tretjo visho, inu en řléherni hozhe prou jméti. Katera pak islaga je tá

¹¹ Splošni pomen prilastka *pravi* potrjuje sobesedilo: »Ie li ena řléherna perřona en pravi Búg? [...] tá Ozhe je pravi Búg, tá Syn je pravi Búg, inu tá řveti Dúh je pravi Búg.« (KNC 1688, 41.)

bul'ha, gvi'hnif'ha, inu narrif'nizhnif'ha; is katere fe more posnati inu veiditi: kai je G. Búg resodil; katera je ta *ri/nizhna inu gvi'hna Boshya bes'eda*? Tú prizhovanie te *stare, vse gmain Chri'tianske Cerque*; ali tú prizhovanie te Chri'tianske gmaine, vse tú kar tá *ri/nizhna Catholiska Cerkou* veruje, tú je G. Búg resodil; inu letá je tá *prava vera*: kar pak tá *prava Catholiska Cerkou* savershe, tú nei tá *prava vera*, inu nei resodivena od Chri'tufa. (KNC 1688, 48–49.)

Iz odlomkov veje polemichni duh in ostro odklanjanje vsega, kar bi omajalo pravovernost katoliške cerkve. V Kastelčevem katekizmu v poglavju o cerkvenih zapovedih pisec navaja pomembne zgodovinske dogodke pri obnovi katoliške cerkve:

Kadai pak fe enu taku sbraliszhe (concilium) fturi? Takrat kadarkuli je ena filna potreba, slaf'ti kadar ena nova kezaría fe sazhne ali fe gmèra, ali kadar fe jma enu veliku deshelsku opravilu rovnati. [...] Inu narpu'lednie je bilú tú vkúp sbraliszhe Tridentinsku, v'Tyroli, cilú veliku inu jmenitnu, per katerimu fo te fadanie kezarie bile savershene inu ferdamane. (KNC 1688, 257.)

Enake tipe primerov najdemo tudi pri drugih krščanskih terminih, npr. pri Kastelcu *pravi*¹² *katoliški kristjan, pravi kristjan, pravi katoliš, katoliš obhajilo, pravi evangelium, prave besede božje, prava srčna ljubezen, prava grevenga, prava pokora, pravo naprejšetje, prava pohlevnost, prava grevenga ino žalost, prava žalost ino srčna grevenga, prava svetost, prave zapovedi*. Iz Hipolitovega katekizma na koncu lekcionarja *Evangelia inu lystuvi* (1715) so znane zveze, kot *katoliški krščenik, prava krščanska vera, stara katoliška rimska ino sveta cerkov, prava katoliška cerkov, krščanska katoliška mati cerkov, naša kristjanska vera, krščanski katoliški navuk*. Pri Svetokriškem so v *Svetem priročniku* (1691–1707) izpričani zgledi besednih zvez: *(sveta) katoliš krščanska cerkov, sveta katoliš cerkov; prava vera, prava katoliš vera, naša sveta katoliška vera, prava vera krščanska katoliška, naša vera : falš lutrška vera, pravi krščenik; prava grevenga, prava žalost ino grevinga inu naprejšetje* (Snoj 2006: 100–101). Primerjajmo nekaj zgledov večbesednih leksemov v besedilih s konca 17. in začetka 18. stol.:

[...] kadar tá gréfhnik ima ferzhno grévingo inu shalost, fvoje gréhe s' uftmi fe fpovei inu oblubi de hozhe eno *pravo pokuro* dopernefti, inu fe pobul'hati. Kaj je potrebniša k' eni *pravi pokuri*? Try rezhy fo potrebne. Narpoprei tá *grévinga inu shaloft* zhes gréhe. H' drugimu te gréhe zhi'ftu fe fpovédati (KNC 1688, 84). Ie li dof'ti leshezhe na ti *pravi grevingi inu shalofti*? Ia, fylnu dof'ti. Sakai pres letè *prave grévinge*, inu pres *praviga napreivsetja* fe pobul'hati, tá fpuvid bi bila sabftoin. (HEiL1715, 99.)

3.2

Enaka izrazna podoba navaja k predvidevanju, da gre v vseh primerih za isto-vrstne besedne zveze. Medtem ko so navedene zveze nastale v pomenski opoziciji do protestantskih terminov, naslednji zgledi ob širšem kontekstu predstavljajo

¹²Prim. *nepravi sakrament je sakrament teh nekatoliških*.

nestalne in neterminološke zveze. V razlagalnem delu »protestantske nevarnosti« ni več čutiti. Pravi pomeni »resničen«, »iskren«:

Kuliku je Sacramentov? [...] Ta zheterti: je fvéta Pokúra. [...] Kaj je ta Pokúra? Ta Pokúra je en Sacramént, fkusi katériga en h'téjmu odlózhen maf'hnik inu f'povidnyk na boshjim mejfti te grejhe odpuf'ty, kadàr ta grejfhnik v' f'vojm f'èrzu imá eno pravo grévengo, de je bogá reshálit, inu enu pravu napréjvsetje, de po f'émal nezhe vezh tigiáftiga reshálit, tudi f'voje grejhe s'uf'tmi f'posná inu f'povéj, tèr pravo pokúro hozhe délati. (HEiL 1715, 390–391.) De ta zhlovik bo samogel eno dobro Bogu perjetno Spoud f'turiti, inu sa gvif'hnu odpuf'hanie f'vojh grehou sadobiti, je potreba, de kir on je poprei pohleunu sa gnado S. Duha prof'fil f'vojh grehou fe prou f'pomnit, inu pravo grevingo, inu terdnu naprei u'etie tiga pobul'hania v' f'erzu obuditi more. [...] Dvoja je pak grevinga. Ta velka, inu popolnoma grevinga, inu ta mala, ali napopolnoma. [...] Teh malih uf'akdanih grehou pak ni dolshnuft uf'ih fe f'povedati, dokler skus te fe na sgubi gnada, ali perjasnoft Boshya. Vender pak f'vetu, inu dobru je taif'teh fe f'povedati, zhes katere tudi more ta grevinga, inu naprei u'etie tiga pobul'hania fe obuditi. (PEiB 1741, 14, 16.)

4 Sklep

Oblikovanje večbesednih izrazov je predstavljalo enostaven postopek tvorbe protestantskih terminov. Terminološke besedne zveze že na prvi pogled definirajo novo vsebino obstoječih krščanskih terminov in obenem odražajo hierarhična razmerja med pojmi znotraj terminološkega sistema. Tudi v obdobju katoliške prenove lahko zasledimo značilne večbesedne katoliške termine, ki so imeli »omejen rok trajanja«. Uporabljali so se do tedaj, ko protestantizma v notranjeavstrijskih deželah niso več občutili kot grozečo nevarnost. Stilno zaznamovana raba večbesednih terminov, kar je posledica spremenjene funkcijske zvrstnosti v besedilu (polemika), je razrahljala njihovo definirano pomensko strukturo in izzvala determinologizacijo. Z analizo terminoloških besednih zvez smo popisali in ovrednotili pomemben »jezikoslovni dokaz«, da so sledi katoliške verske prenove izpričane tudi v drugi polovici 17. stol. in segajo v prva desetletja 18. stol.

Viri

- ČC 1615 = ČANDIK, Janez, 1615: *Catechismus*. Augsburg.
DJ 1575 = DALMATIN, Jurij, 1575: *Jezvs Sirah*. Ljubljana.
DB 1578 = DALMATIN, Jurij, 1578: *Biblie, tv ie vsiga Svetiga pisma pervi deil*. Tübingen.
DC 1580 = DALMATIN, Jurij, 1580: *Catehismvs*. Ljubljana.
DPr 1580 = DALMATIN, Jurij, 1580: *Salomonove Pripvvisti*. Ljubljana.
DB 1584 = DALMATIN, Jurij, 1584: *Biblia*. Wittenberg.
DAg 1585 = DALMATIN, Jurij, 1585: *Agenda*. Wittenberg.
HEiL 1715 = HIPOLIT (GAIGER, Janez Adam), 1715: *Evangelia inu lystuvi (Catechismus)*. Ljubljana.

- KB 1566 = KRELJ, Sebastijan, 1566: *Otrozhia biblia*. Regensburg.
- KPo 1567 = KRELJ, Sebastijan, 1567: *Postilla slovenska*. Regensburg.
- KNC 1688 = KASTELEC, Matija, 1688: *Navuk christianski*. Ljubljana.
- PEiB 1741 = PAGLOVEC, Franc Mihael, 1741: *Evangelia inu branie (Catechismus)*. Ljubljana.
- PZT 1742, 1767 = PAGLOVEC, Franc Mihael, 1742, 1767: *Svesti tovarsh enga sledniga Christiana (Catechismus)*. Ljubljana.
- ŠEiL 1672 = SCHÖNLEBEN, Janez Ludvik, 1672: *Evangelia inu lystuvi (Catechismus)*. Gradec.
- TA 1550 = TRUBAR, Primož, 1550: *Abecedarium vnd der klein Catechi?mus*. Tübingen.
- TC 1550 = TRUBAR, Primož, 1550: *Catechi/mus*. Tübingen.
- TC 1555 = TRUBAR, Primož, 1555: *Catechi/mvs*. Tübingen.
- TT 1557 = TRUBAR, Primož, 1557: *Ta pervi deil tiga Noviga testamenta*. Tübingen.
- TO 1564 = TRUBAR, Primož, 1564: *Cerkovna ordninga*. Tübingen.
- TPs 1566 = TRUBAR, Primož, 1566: *Ta Celi Pfallter Davidou*. Tübingen.
- TC 1575 = TRUBAR, Primož, 1575: *Catehismvs sdveima islagama*. Tübingen.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Zbirka Linguistica et philologica 18. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- BREZNIK, Anton, 1982: Literarna tradicija v Evangelijih in listih. Jože Toporišič (ur.): *Jezi-koslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica. 27–54.
- JAVORNIK, Marjan (ur.): *Enciklopedija Slovenije* 5, 1991. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KIDRIČ, France, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva: od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- KORUZA, Jože, 1991: Reformacija ter protireformacija in barok v zgodovini slovenskega slovstva. Jože Pogačnik (ur.): *Slovstvene študije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KORUZA, Jože, 1993: *Značaj pesniškega zbornika »Pisanice od lepeh umetnost«*. Maribor: Založba Obzorja.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1986: Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordningi. Breda Pogorelec, Jože Koruza (ur.): *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja* 6. Ljubljana. 435–445.
- LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2001/02: *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2008: *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*. Zbirka Lingua Slovenica 4. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MERŠE, Majda, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Aspect and aktionsart in the 16th century Slovene literary language*. Ljubljana: SAZU.
- MERŠE, Majda, 2007: Prepoznavnost in značilnosti besedja slovenskih protestantskih postil 16. stoletja. *Slavistična revija* 55/1–2. 65–84.

- NOVAK, France, 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Zbirka *Linguistica et philologica*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- NOVAK, France, 2007: Pomen dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja in stilistike strokovnih besedil. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 263–282.
- OROŽEN, Martina, 1989: Značilnosti jezikovne zgradbe pri Matiji Kastelcu. Aleksander Skaza, Ada Vidovič Muha, Jože Sever (ur.): *Obdobja baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja 9*. Ljubljana. 253–265.
- OROŽEN, Martina, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PLETERŠNIK, Maks, 1894–1895 (2006): *Slovensko-nemški slovar I–II*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Amebis. (Elektronski vir.)
- POGAČNIK, Jože, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva I. Srednji vek, reformacija in protireformacija, manirizem in barok*. Maribor: Založba Obzorja.
- POGAČNIK, Jože, 1994: Slovenska literatura v 17. stoletju. Werner Drobesch (ur.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628*. Klagenfurt. 667–675.
- POGAČNIK, Jože, 1998: *Slovenska književnost I*. Ljubljana: DZS.
- POGORELEC, Breda, 1972: Trubarjev stavek. 8. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 305–323.
- POGORELEC, Breda, 1994: Cerkveno življenje in slovenščina v javnosti v sedemnajstem stoletju. Werner Drobesch (ur.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628*. Klagenfurt. 551–561.
- RAJHMAN, Jože, 1977: *Prva slovenska knjiga v luči, teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni tisk.
- RAJŠP, Vinko, 1994: Protireformacija na Kranjskem na primeru župnije Škocjan pri Turjaku. Werner Drobesch (ur.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628*. Klagenfurt. 203–209.
- SMOLIK, Marijan, 1991: Katekizem. Marjan Javornik (ur.): *Enciklopedija Slovenije 5*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SMOLIK, Marijan, 1994: Liturgija v času katoliške preнове. Werner Drobesch (ur.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628*. Klagenfurt. 113–121.
- SNOJ, Marko, 2006: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*. Prva knjiga A–O. Druga knjiga P–Ž. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- STABEJ, Jože, 1997: *Slovensko-latinski slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Po: Matija Kastelec, Gregor Vorenc, 1680–1710: *Dictionarivm latino-carniolicvm*.)
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1988: Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. Breda Pogorelec (ur.): *24. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike Filozofske fakultete. 83–91.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

ŽELE, Andreja, 2004a: Aktualizacijsko širjenje/oženje pomena ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 133–148.

ŽELE, Andreja, 2004b: Stopnje terminologizacije v leksiki (na primerih glagolov). Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije/Terminology at the time of globalization*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 77–91.